

Zvonka Janežič

Marko Pršina

Blaž Štangelj¹

¹ Inštitut za novejšo zgodovino

Nove najdbe iz časa NOB na Cinku

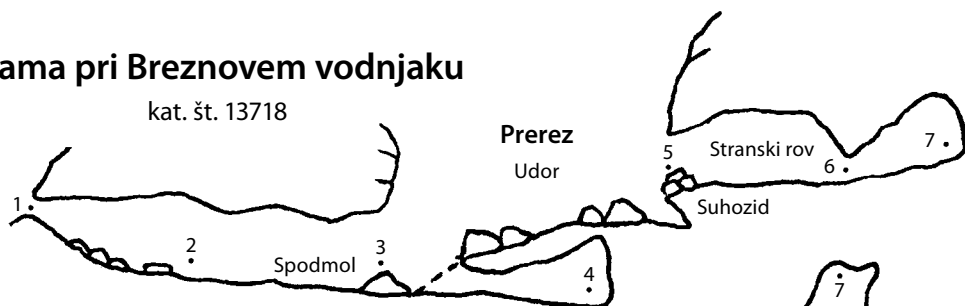
Januarja 2020 smo v Jamarskem klubu Novo mesto začeli intenzivnejša raziskovanja območja okoli Cinka na Kočevskem Rogu. Osredotočili smo se na takrat še dokaj neraziskano območje severno od Cinkarske ceste, ki je izrazito zakraselo in zato prepredeno s številnimi vrtačami, udori in plitvejšimi brezni. Našli in raziskali smo enajst brezen oziroma poševnih jam z globinami od 7 do 20 m. Večino objektov smo odkrili s predhodnim pregledovanjem lidarskih posnetkov, na enak način je Srečko Vidic našel tudi vhod v **Jamo pri Breznovem vodnjaku**. Med terenskim pregledom je ugotovil, da je krajši vodoravni rov nad manjšim udorom prekratek za registracijo v katastru jam. Ob tem je opazil, da je bil vhod vanj založen s kamenjem. Za vhodom so na tleh ležale lesene deščice ter drugi predmeti, za katere je menil, da so iz časa druge svetovne vojne. Najdbe v vodoravnem rovu so spodbudile širše zanimanje, saj tovrstni objekti običajno sodijo med potencialna arheološka najdišča. Naslednji obisk jame je bil v zasedbi Srečko Vidic ter Ivan, Vanja in Zvonka Janežič. Enotno smo potrdili prvotno domnevo, da gre za predmete iz druge svetovne vojne. Opazili smo, da so poleg lesenih, kovinskih, usnjenih in drugih predmetov na tleh tudi ostanki potiskanega papirja. Koščki, ki še niso prepereli, so bili v zelo slabem stanju in v nevarnosti, da bodo dokončno propadli. Zato smo nekatere od njih s površja pobrali ter posušili, s čimer smo zaustavili njihov nadaljnji razkroj. Njihova proučitev nam je ponudila zanimive izsledke.

Ime in opis jame

Jama se nahaja na močno zakraselem in skalnatem površju severno od Cinkarske ceste, ki je poraščeno z mešanim gozdom. Poimenovali smo jo po nekdanjem izviru Breznov vodnjak (njegova lega in zapis sta razvidna iz DTK50 1950–1967), ki se je nahajal na pobočju izrazite in globoke vrtače nekaj deset metrov zahodno od vhoda. Čeprav je izvir vrisan tudi na VGIB25 (1935–1941) in TTN 10, ga med terenskim pregledom nismo našli. Tako kot številni drugi vodni viri na Kočevskem Rogu, ki niso bili preoblikovani v zidana ali betonska zajetja, je bil tudi ta nevzdrževan. Predvidevamo, da je danes zaradi erozije tal zasut, ali pa je presušil.

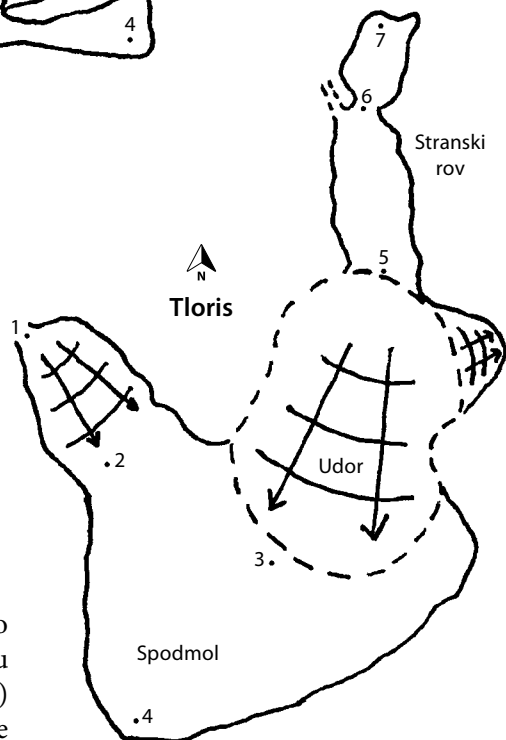
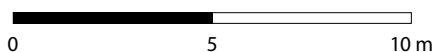
Jama pri Breznovem vodnjaku

kat. št. 13718

Merila: Srečko Vidic, Zvonka Janežič
Risala: Zvonka Janežič

julij 2020

Razgiban jamski objekt lahko razdelimo na tri dele: **udor** (na načrtu med t.3 in t.5), **spodmol** (med t.1 in t.4) in **stranski rov** (med t.5 in t.7). Udor je nastal s poružitvijo stropa v nekdanji vodoravni jami in je velik približno 5 x 8 m ter globok do 4 m. Preden se je porušil strop, je prvotni vhod v jamo verjetno predstavljal slabega pol metra širok in zelo nizek vhod v spodmol (t.1). Tik za njim se rov razširi, s podornim kamenjem prekrita tla se nekoliko spustijo, strop pa je še vedno nizek. V nadaljevanju se strop postopoma viša, prostor se razširi, suha tla s prhko ilovico pa se zravnajo. Tu se spodmol odpre proti udoru. Njegova tla, ki so prekrita s podornim kamenjem in na debelo prerasla z mahom, se dvigujejo do suhega stranskega rova. Vhod vanj je širok 1,5 m in visok 1 m. V času odkritja je bil pretežno zadelan s suhozidom iz

neobdelanih kamnov. Stranski rov, ki je v notranjosti širok in visok približno 1,5 m, ima obliko ležeče črke D. Po dobrih štirih metrih se toliko zoži in zniža, da se moramo v nadaljevanje splaziti. Ožini proti koncu stranskega rova sledi kamrica z dolžino 2,3 m, višino približno 1,5 m in širino 1,5 m, kjer se jama zaključí. Tla v rovu so skoraj povsem vodoravna in prekrita z manjšimi kamni. Skupna dolžina rovo v jami je 28 m, višinska razlika med najvišjo in najnižjo točko znaša 4 m, v katastru jam pa je Jama pri Breznovem vodnjaku dobila številko 13718.

Vhod v stranski rov je na severni strani udara zgoraj desno. FOTO BLAŽ ŠTANGELJ

Dokumentiranje in iznos najdb

Zatrep iz suhozida na vhodu stranskega rova le-tega ni zapiral v celoti. Predvsem vhodni del je bil zato izpostavljen zunanjim vremenskim vplivom in v rov so lahko dostopale celo živali. Tudi sončna svetloba, visoka vlaga, alge in plesni so na organski material v notranjosti zelo slabo vplivali. V primeru, da bi najdbe (predvsem ostanke papirja) pustili v jami, bi vsaj nekatere kaj kmalu propadle do konca. Po ogledu jame in posvetu s pristojnimi službami smo se odločili, da najdbe iz stranskega rova pobremo, proučimo in trajno shranimo. Pobiranje predmetov s sprotnim dokumentiranjem smo maja 2020 izvedli Vanja in Zvonka Janežič, Toni Prijatelj, Marko Pršina in Blaž Štangelj. Najdbe, ki so bile na površju, smo pobrali v vrečke, ki smo jih označili s kodo lokacije. Lege posameznih najdb smo vrisali v podrobnejši načrt stranskega rova. Njihova glavčina, med njimi vse tiskovine, se je nahajala v prvih treh metrih za

Toni jo je našel. FOTO BLAŽ ŠTANGELJ

Pobiranje drobnih papirnih fragmentov (tiskovin) na začetku suhega rova. FOTO BLAŽ ŠTANGELJ

Večina najdb se je nahajala v vhodnem delu za suhozidom. FOTO MARKO PRŠINA

suhozidom (med t. 5 in t. 6), nekaj najdb pa smo našli tudi pred zidom zunaj tega rova. Med delom so se nam porajala številna vprašanja o namenu s kamni zadelanega suhega slepega rova ter o izvoru in pomenu predmetov, ki so zapuščeni ležali v njem. Vsaj na nekatera vprašanja bomo poskušali odgovoriti v nadaljevanju.

Materialni ostanki druge svetovne vojne

Ostanki lesenih deščic so bili močno prepereli, zato smo jih pustili na kraju samem. Med pobranimi predmeti so bili relativno dobro ohranjeni koščki usnja. Železni predmeti (žebliji) so bili pričakovano močno korodirani, predmeti iz drugih kovin pa dobro ohranjeni. Med njimi že na prvi pogled izstopa šest nabojnikov za lahko bredo ter skupno 21 nabojev treh oborožitev. Pomenljiva je najdba kovinske zadrgе z drsnikom, ki bi lahko pripadala usnjenemu jopiču tujega izvora. Glede na simbolni pomen bi med najdbami izpostavili rdečo peterokrako zvezdo ter predvsem drobne, a številne ostanke partizanskega tiska. Popis pobranih najdb iz stranskega rova je v nadaljevanju.

Pozicija	Predmet	Mera / oznaka	Kosov
1	tiskovine (koščki – ostanki časopisov)	več deset koščkov	> 100
2	pasni obroček, del pasu (kovina, usnje)	38 x 30 mm, -	2
3	usnje (različni kosi)	-	7
4	nabojnik za lahko bredo	18 x 8 cm	2
5	usnjena zaplata, usnje (različni kosi)	28 x 20 cm, razno	6
6	pasni obroček, del pasu (kovina, usnje)	38 x 30 mm, -	2
7	tiskovine (koščki – ostanki časopisov)	več deset koščkov	> 50
7, 11, 18	tiskovine (ostanki propagandnega plakata)	več deset koščkov	> 40
8	pasni obroček, del pasu, kovinski zatič, vzmet ...	38 x 30 mm, ...	6
9	nabojnik za lahko bredo (distančnik)	7,5 x 2,5 cm	1
10	usnje (koščki – ostanki pasov)	-	7
10	zadrga s kovinskimi zobci in drsnikom	16 cm	1
12	naboj, naboj za revolver, kovinski predmet	SMI 935, ? 42	3
13	gumbi (kovinski)	22 mm (1x), 19 mm (2x)	3
14	peterokraka zvezda (kovinska, rdeča)	23 x 23 mm	1
15	drobni kovinski predmeti (žebliji, žica ...)	-	6
16	gumb (kovinski, okrogel), lesen predmet	14 mm, 22 mm	2
17	gumba (kovinska) z gumbnico (usnje)	-	3
19	naboj	WRA 1942 303	16
19	naboj	DI Z 1943	1
19	naboj	SMI 935	1
19	naboj	SMI 936	1
19	nabojnik za lahko bredo	18 x 8 cm	4

Partizanska tiskarna pri Cinku

Na širšem območju Kočevskega Roga je v času druge svetovne vojne (v različnih časovnih obdobjih med letoma 1942 in 1945) delovalo politično in vojaško vodstvo odporniškega (partizanskega) gibanja ter njihove službe. Del razvejane kulturne in politične dejavnosti, ki se je razvijala v sklopu odporniškega gibanja, je bil tudi partizanski tisk. Z razvojem in potrebami gibanja in nove oblasti se je postopoma razvijala mreža skritih ciklostilnih tehnik in tiskarn, v katerih so med drugim tiskali časopise, glasila, brošure in knjige. Tiskovine so imele kulturno, informativno, propagandno, mobilizacijsko in razvedrilno vlogo.

Eno izmed večjih skritih tiskarn, ki so jo poimenovali Partizanska tiskarna, so v juniju in juliju 1944 postavili v veliki in globoki kraški vrtači jugovzhodno od Babje gorice na območju Cinka, ki je od Jame pri Breznovem vodnjaku oddaljena zgolj 450 m. V vrtači so postavili pet lesenih objektov: **upravno barako**, **strojnico** (v njej so bili veliki in manjši tiskarski stroj, knjigoveznica ter prostor za opravljanje korektur), **stavnico** z omarami z različnimi tipi črk, **kuhinjo z jedilnico** ter **elektrarno** za pogon tiskarskega stroja in razsvetljava objektov. Slednja je delovala tako, da je med počasnim tlenjem oglja v kotlu nastajal lesni plin, ki je poganjal kamionski motor, ta pa je nato poganjal električni generator.

V Partizanski tiskarni so tiskali razne letake, formularje, tabele, pisemske glave, plakate ter pomembnejše brošure in časopise, tiskovine pa so nato preko kurirskih postaj do uporabnikov prenašali kurirji. Na nespremenjeni lokaciji je delovala od 27. julija 1944 do 17. aprila 1945. V devetih mesecih obratovanja je skupno natisnila 330 tiskov v 1.912.260 izvodih. Zaradi ofenzive nemške vojske aprila 1945 so tiskarske stroje še pravočasno demontirali in skupaj z opremo odpeljali v Vinico v Beli krajini, kjer so uskladiščeni ostali do konca vojne. Danes na tiskarno spominjajo ohranjeni tiski ter nekateri predmeti, ki jih hranijo v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, med njimi je tudi veliki brzotiskalni stroj. Na njeni nekdanji lokaciji na Kočevskem Rogu pa so še v pobočje vkopani platoji, kjer so stali leseni objekti, ter opeke nekdanjega štedilnika.¹

Interpretacija papirnatih najdb

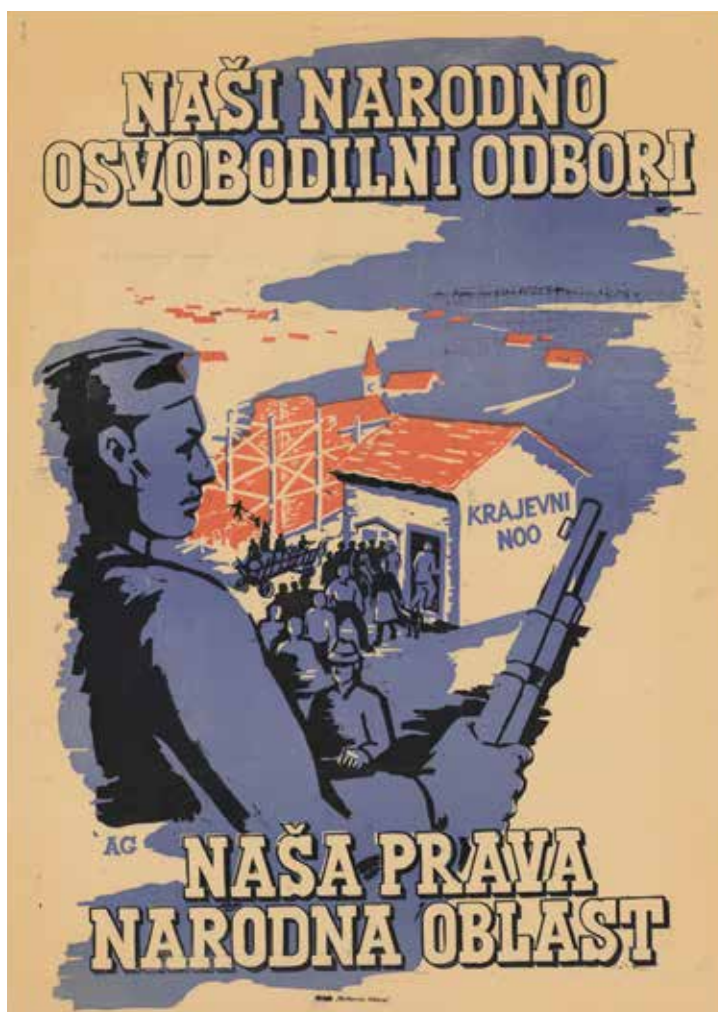
Med najdbami v jami smo posebno pozornost namenili potiskanim kosom papirja, za katere smo že med pazljivim pobiranjem predvidevali, da so ostanki časopisov ali knjig. Med njimi je bil tudi fragment naslova časopisa (brez datuma izida), za katerega se je kmalu izkazalo, da pripada časopisu Ljudska pravica. Za podrobnejšo kabinetno analizo smo v nadaljevanju izbrali večje kose z več besedila. Za začetno datacijo sta bili pomembni omembi komandanta slovenske partizanske vojske Dušana Kvedra – Tomaža (komandant od druge polovice novembra 1944 do 1. maja 1945)² ter tretja

1 JARC, *Partizanski Rog*, 228, 230–239, 299, 303–306. ČEPIČ, GUSTIN in TROHA, *Slovenija v vojni*, 288–289. MAKAROVIČ, *Črmošnjiško–Poljanska dolina*, 345–349. KRALL, *Partizanske tiskarne na Slovenskem*, 263–268.

2 KLANJŠEK, *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem*, 1036.

Izbor najbolj značilnih najdb iz Jame pri Breznovem vodnjaku. FOTO MARKO PRŠINA IN BLAŽ ŠTANGELJ

Plakat Alenke Gerlovič, ki so ga natisnili v Partizanski tiskarni na Rogu.

obletnica smrti Pina (Pinka) Tomažiča na Opčinah pri Trstu (15. december 1944),³ s čimer smo čas dogajanja lahko postavili med novembrom 1944 in januarjem 1945. To je čas, ki sovpada z delovanjem Partizanske tiskarne, v kateri so takrat tiskali osrednje časopise. Identifikacijo okoli 30 najbolj ohranjenih kosov časopisa smo opravili s pregledom osrednjih časopisov, ki so jih v tistem obdobju tiskali v Partizanski tiskarni. Hranita jih Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani ter Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto. Nekaj številok teh časopisov je dostopnih tudi preko portala Digitalna knjižnica Slovenije (dLib). Ugotovili smo, da posamezni identificirani kosi pripadajo naslednjim časopisom:⁴

3 Tomažič Pino, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi705375/> (dostop: februar 2022).

4 Krall, *Partizanske tiskarne na Slovenskem*, 259–260, 262–263, 267, 280, 282.

Časopis	Tiskanje	Strani	Naklada
<i>Slovenski poročevalec, Glasilo Osvobodilne fronte</i> 20. december 1944, št. 40, leto 5	30. dec 1944	4	6000
Naša vojska, Glasilo NOV in PO Slovenije ⁵ 21. december 1944, št. 21, leto 3	3. jan. 1945	4	7500
<i>Ljudska pravica, Glasilo Komunistične partije Slovenije</i> 28. december 1944, št. 31, leto 5	9. jan. 1945	4	7000
<i>Novice, Glasilo Osvobodilne fronte za Dolenjsko in Notranjsko</i> 2. februar 1945, št. 3, leto 1	2. feb. 1945	4	5000
<i>Ljudska pravica, Glasilo Komunistične partije Slovenije</i> 3. februar 1945, št. 3, leto 6	5. – 6. feb. 1945	4	7000

Med pregledovanjem fragmentov potiskanega papirja je izstopalo okoli 30 koščkov v modri, rdeči in črni barvi. V Dolenjskem muzeju Novo mesto ter na portalu dLib smo pregledali nekatere propagandne plakate, ki so jih tiskali v omenjeni tiskarni. Po postavitvi nekaterih koščkov ohranjenega plakata iz jame na celoten plakat smo ugotovili, da najdeni fragmenti pripadajo naslednjima plakatoma:⁶

Plakat	Avtor/avtorica	Tiskanje	Format	Naklada
<i>Naši narodnoosvobodilni odbori : naša prava narodna oblast</i> ⁷	akad. slikarka Alenka Gerlovič	med 8. in 13. nov. 1944	70 x 50 cm	1500
<i>Žene steber našega zaledja</i> ⁸	akad. slikarka Alenka Gerlovič	med 14. in 17. jan. 1945	64 x 44 cm	1500

Dva papirnata fragmenta (razbrali smo rdeče tiskane črke *KRS* in *UTKOV*) pripadata vabilu na krstno predstavo partizanskega lutkovnega gledališča (objavljeno v knjigi o tem gledališču), ki je bila 31. decembra 1944 v gasilskem domu v Črmošnjicah.⁹ Tudi to vabilo je najverjetneje tiskala Partizanska tiskarna na Kočevskem Rogu.¹⁰

Ugotovimo lahko, da najdeni papirnati fragmenti pripadajo petim številkam različnih časopisov, dvema propagandnima plakatoma ter enemu vabilu. Vse navedeno so v tistem obdobju tiskali v Partizanski tiskarni na Cinku na Kočevskem Rogu. Večina identificiranih kosov papirja je bila natisnjena med drugo polovico decembra 1944 in začetkom februarja 1945. Pri tem izstopa le plakat, ki je bil natisnjen že v prvi polovici novembra 1944. Glede na majhno razdaljo med tiskarno in jamo, izvor ter datacijo najdb, lahko le-te z veliko gotovostjo povežemo prav z bližnjo Partizansko tiskarno. Vse najdbe, ki smo jih člani JKNM našli in pobrali v jami, smo junija 2022 predali krajevno pristojnemu Dolenjskemu muzeju Novo mesto.

5 NOV in POS – Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije

6 KRALL, *Partizanske tiskarne na Slovenskem*, 245–246, 263–264.

7 <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-K1YZ8JUP> (dostop: februar 2022)

8 <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-QE0NWP3U> (dostop: februar 2022)

9 GERLOVIČ, *Partizansko lutkovno gledališče*, 32, 153.

10 GERLOVIČ, *Partizansko lutkovno gledališče*, 32, 153–154. Krall ne omenja tiska tega vabila v Partizanski tiskarni v decembru 1944. Omenja pa tisk vabila na eno od naslednjih predstav tega gledališča v aprilu 1945. (KRALL, *Partizanske tiskarne na Slovenskem*, 255, 257–260, 309).

Odprto pa ostaja vprašanje, komu in čemu je stranski rov Jame pri Breznovem vodnjaku pravzaprav služil. Podrobnih okoliščin ne poznamo, zato lahko o njegovi medvojni funkciji samo ugibamo. Čeprav je rov v notranjosti suh, ga (upoštevajoč najdbe) za skladiščenje tiskarskega materiala ali tiskovin verjetno niso uporabljali. Za stražarnico zaradi slabše preglednosti nad okolico tudi ni bil najbolj primeren. Znano pa je, da so imele partizanske baze, bolnice in tehnike na Kočevskem Rogu skrivne bunkerje, kamor so se stanovalci barak lahko zatekli v primeru nevarnosti. Tako nam je še najbližja misel, da je zadelan stranski rov jame nekemu, morda celo osebu Partizanske tiskarne, služil kot vnaprej pripravljeno skrivališče oziroma zasilno zatočišče. Odgovora na vprašanje, zakaj so vrsto uporabnih predmetov pustili kar v jami, pa najbrž ne bomo nikoli dobili.

LITERATURA in VIRI

Literatura

- ČEPIČ, Zdenko, Damijan GUŠTIN in Nevenka TROHA. *Slovenija v vojni, 1941–1945*. Ljubljana: Modrijan, 2017.
- GERLOVIČ, Alenka, *Partizansko lutkovno gledališče*. Ljubljana: Borec, 1979.
- JARC, Janko. *Partizanski Rog*. 2. izdaja. Maribor: Obzorja, 1977.
- KLANJŠČEK, Zdravko, ur. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*. 3. izdaja Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978.
- KRALL, Jože. *Partizanske tiskarne na Slovenskem*. 1. osrednje tiskarne. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1972.
- MAKAROVIČ, Marija. *Črmošnjiško-Poljanska dolina in njeni ljudje: Kočevarji staroselci in Slovenci iz preteklosti v sedanjost*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.

Spletni viri

- <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-K1YZ8JUP> (dostop: februar 2022)
- <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-QE0NWP3U> (dostop: februar 2022)
- Tomažič Pino, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi705375/> (Dostop: februar 2022)

Časopisi

- Ljudska pravica*, september 1944–maj 1945
- Naša vojska, Glasilo NOV in PO Slovenije*, oktober 1944–maj 1945
- Novice, Glasilo Osvobodilne fronte za Dolenjsko in Notranjsko*, januar 1945–maj 1945
- Slovenski poročevalec, Glasilo Osvobodilne fronte*, september 1944–maj 1945